

І. М. Грицюк, асп.,

Волинський національний університет імені Л. Українки

СОЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ: ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти вивчення емоційного інтелекту в структурі соціального потенціалу майбутніх фахівців соціономічних професій. Емпіричний матеріал присвячений аналізу взаємозв'язку показників емоційного інтелекту та комунікативно-характерологічних здібностей студентів психологів, соціологів та соціальних педагогів.

Ключові слова: соціальний потенціал, професійне самовизначення, емоційний інтелект.

На даному етапі розвитку суспільства, що характеризується підвищенням вимог до підготовки конкурентноздатного професіонала, важливим фактором професійної підготовки майбутніх спеціалістів є формування необхідних професійних якостей, вмінь і навичок, а також врахування професійного потенціалу особистості.

Плануючи свій професійний шлях, особистість здійснює вибір позицій, цілей і засобів для ефективної самореалізації. Та далеко не всі орієнтуються на співвідношення самого процесу, стилю діяльності з власними індивідуальними характеристиками, і лише зіткнувшись з конкретними вимогами, які трудова діяльність ставить до психіки, починають відчувати або радість та задоволення від праці, або повне невдоволення. Емоційне ставлення до трудової діяльності, відповідність цього процесу динамічним характеристикам конкретної особи, вимоги, які ставить процес діяльності до індивідуального когнітивного стилю, ступінь комунікативного залучення, наявність стресів чи, навпаки, наявність монотонності, виражений щоденний ризик, що вимагає підвищеної обачливості, строга ієрархія, сліпе виконання наказів, навантаження, пов'язані з необхідністю приймати самостійні рішення в складних і мінливих умовах — це далеко не повний опис професійної специфіки, яка вимагає індивідуально-особистісної співзвучності.

Якщо діяльність за своїми характеристиками збігається з мотиваційними, емоційними, когнітивними і комунікативними здібностями та особливостями людини, то сам процес трудової активності приносить задоволення, або не втомлює і не викликає негативних емоцій. Все це тісно пов'язано з ефективністю праці і тому має першочергове значення і для самої людини, і для суспільства в цілому. В іншому випадку зростання емоційної напруги призводить до конфліктних ситуацій, до невротизації, фізіологічних порушень (психосоматичні захворювання типу гіпертонії, астми, екземи, виразки шлунку, коронарної серцевої недостатності).

Сучасні вимоги професійної освіти орієнтують молодь на самостійний пошук особистісного сенсу в обраній професії, формування індивідуально-

го стилю діяльності, побудову перспектив, що актуалізують необхідність професійного самовизначення [7].

Професійне самовизначення — це усвідомлення людиною рівня розвитку своїх професійних здібностей, структури професійних мотивів знань і навичок; усвідомлення їх відповідності тим вимогам, які діяльність ставить перед людиною; переживання цієї відповідності як почуття задоволеності обраною професією; це спосіб оптимізації відносин людини і професії “зверху”, через зміну інтересів і мотивів. Інший шлях йде від індивідуальних, формально-динамічних характеристик і полягає у виробленні індивідуального стилю діяльності, що являє собою стійку систему прийомів і способів діяльності, зумовленої особистісними якостями людини, і є засобом ефективного пристосування до об’єктивних обставин. Це фенотипічна якість, що виникає на основі властивостей нервової системи у відповідь на вимоги типів діяльності звичних для суб’єкта; таким чином, індивідуальний стиль діяльності можна розглядати як інтегральний ефект взаємодії людини з середовищем [3]. В психологічному плані професійне самовизначення означає, що людина усвідомлює, чого вона хоче (цілі, життєві плани, ідеали), що вона собою являє (свої особистісні та фізичні якості), що вона може (свої можливості, схильності, обдарування, емоційну готовність), що від неї хоче або чекає колектив, суспільство, суб’єкт, готовий функціонувати в системі суспільних відносин. Професійне самовизначення починається з моменту зародження у людини потреби у виборі професійної діяльності, реалізується через формування у неї ставлення до себе як до суб’єкта професійної діяльності на основі самооцінки свого рівня професіоналізації. Теоретично професійне самовизначення можна вважати завершеним тоді, коли людина починає вважати себе професіоналом. Однак реально процес професійного самовизначення не може мати кінцевого завершення, тому що в процесі зростання об’єктивного рівня професіоналізації зростають та ускладнюються критерії оцінки цього рівня.

Робота — один з найважливіших видів активності в людському житті. Пошук відповідного роду занять супроводжує людину з дитинства до глибокої старості. Наявність або відсутність роботи як професійного виду діяльності позначається на найважливіших особистісних проявах, таких як самооцінка, психологічне та психічне здоров’я [6]. Саме робота є найважливішим чинником соціалізації особистості, праця формує основу життєвої позиції людини, її емоційне здоров’я. Вона справляє вплив на саму особистість, не тільки прищеплюючи їй певні навички, а й визначаючи її ставлення до навколишнього світу і до інших людей. Важко переоцінити роль праці в житті людини, соціальних груп, суспільства в цілому. Оскільки все необхідне для життя і розвитку особистостей, функціонування людського суспільства створюється працею. Вона є основою функціонування і розвитку людського суспільства, рушійною силою соціального прогресу, вічною природною потребою, без якої не можливе було б людське життя [2].

Робота повинна давати результати, можливість достатньою мірою реалізовувати і розвивати потенціал особистості (в тому числі й емоційний), а

також підсилювати відчуття життя і духовно збагачувати. Вона повинна включати в себе такі компоненти, як комфорт, осмисленість та досягнення. Люди виконують ту чи іншу роботу з різних причин і залишаються на ній з різних мотивів. Тому важливо вчасно зрозуміти, як робота співвідноситься з відчуттям життєвого спрямування особистості та з її потенціалом. Адже те, як особистість реалізує себе в професійному житті, це по суті відіб'ється на реалізації всього її життя [9]. І якщо раніше було достатньо володіти лише професійними знаннями, то в теперішніх умовах вимоги до працівників, зокрема соціонімічних професій, радикально змінюються. Сучасний фахівець повинен бути і хорошим організатором, і враховувати у своїй діяльності можливі зміни в політичній, правовій, демографічній, інформаційній та екологічних сферах. Повинен володіти достатнім емоційним рівнем, тобто бути здатним прокладати собі шлях до бажаної мети, що включає в себе вміння контролювати свої емоції, використовувати інтуїцію, комунікабельність, стійкість та спокій в стресових ситуаціях. Цей перелік можна продовжувати, але на цьому фоні помітний недостатньо високий рівень загальної культури, невміння цивілізовано виходити з конфліктних ситуацій, неповага до влади та закону, нецивілізовані форми конкуренції, ділового спілкування.

Тому при підготовці фахівців соціонімічних професій значну увагу слід приділити визначенню сучасних вимог, які ставить професія щодо особистісних якостей, психологічних здібностей і психолого-фізичних можливостей людини. Розробляючи інформаційні, діагностичні та формуючі методичні посібники слід забезпечити високий рівень взаємовідповідності людини та професії, яку вона для себе обрала. Адже надзвичайно важливий процес як для суспільства, так і для окремих людей — навчитися жити сумісно та ефективно взаємодіяти один з одним.

За такою складністю та гостротою існуючих соціальних проблем виникає потреба створити певну гармонійну систему, в якій відбувається стабілізація певних суспільно позитивних настанов, не припиняється розвиток особистості, в тому числі й емоційного інтелекту як основного рушія людської результативності (як наслідок успішності), поглиблення та трансформація життєвого досвіду; здійснюється процес цілеспрямованого впливу на становлення соціально орієнтованого фахівця, що включає не тільки контрольовані впливи, а й стихійні фактори, такі як умови соціального оточення, взаємодія з іншими людьми. В результаті особистість осмислить своє місце в системі суспільних відносин і у неї сформується певна суспільна ідентичність, яку можна визначити як усвідомлення особистістю своєї самототожності, своїх меж та місця в системі соціально орієнтованих відносин, що є результатом засвоєння цінностей соціальної культури. Така ідентичність вибудовується через відносини індивіда з оточенням, через пізнання інших, через включення людини в соціальні зв'язки [5].

Обравши для себе одну з соціонімічних професій, соціально орієнтована особистість повинна сформувати в собі такі риси, як вміння враховувати наслідки своїх дій та рішень, керуватися принципами соціальної справедливості, вміння встановлювати та підтримувати систему стосунків з оточу-

ючими людьми, тактовність, ввічливість, переважання демократичності в стосунках, вміння брати на себе відповідальність, а також дотримуватись тих норм і правил, які закріплені громадянським суспільством [4]. Всі ці поняття можна вважати складовими емоційного інтелекту.

Фахівець повинен відчувати емоційне та матеріальне задоволення від власної праці, тобто відчувати, що він повністю розкриває власні сили та здібності і що його діяльність належним чином оцінюється оточуючими. Він приносить користь суспільству, членом якого він є. Соціальна діяльність — це завжди прояв соціальної активності щодо навколишнього світу. Вона має свідомий характер, оскільки її суб'єктом може бути тільки людина [1]. Адже особистість характеризується не тільки тим, що вона робить, але і тим, як вона це робить.

Ставлення до праці характеризує прагнення (або відсутність такого) людини максимально проявити свої фізичні та психічні сили, використати свій досвід і знання, емоційні здібності, спроможність досягти певних результатів у своїй діяльності. У процесі безпосередньої трудової діяльності ставлення до неї розкривається в реалізації певного трудового потенціалу під впливом усвідомлення потреб і зацікавленості, яка при цьому формується.

Представники соціонімічних професій повинні володіти підходом, який дає змогу зрозуміти сутність іншої людини та умови її розвитку. Тобто людина розглядається як найвища світова цінність, визнається її неповторність, унікальність, своєрідність.

Провівши діагностику емоційного інтелекту та комунікативно-характерологічних особливостей студентів (майбутніх психологів, соціальних педагогів та соціологів) Волинського національного університету імені Лесі Українки (n=287), було отримано такі результати.

Після підрахунку та порівняння даних за методикою вивчення емоційного інтелекту Н. Холла, яка призначена для виявлення здатності розуміти ставлення особистості, що відповідно репрезентується в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі прийняття рішень, можна зробити висновок, що студенти, які обрали одну з соціонімічних професій, проявили високий рівень емоційної обізнаності — 18,8 % респондентів, середній рівень виявлено у 48,1 % опитаних і низький рівень — 33,1 %. Управління власними емоціями: характерний високий рівень для 4,7 %, середній — 19,6 % і низький рівень — 75,7 % опитаних. Високий рівень самомотивації проявили 13,3 % респондентів, середній рівень — 40,4 %, низький — 46,3 %. Щодо рівня емпатії, то найбільше опитаних проявили середній рівень — 53,2 %, високий рівень у 15,7 % і низький у 31,1 %. Вміння розпізнавати емоції інших людей на високому рівні виявлено у 11,8 % респондентів, на середньому — 49,5 % і на низькому рівні у 38,7 % опитаних. Інтегративний рівень емоційного інтелекту у більшості опитаних виявився низьким (54,6 %), середній рівень у 42,2 % і високий лише у 3,2 % опитаних.

Крім того була проведена діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості (Л. І. Уманський, І. А. Френкель, А. Н. Лу-

тошкін, А. С. Чернишов та ін.) для визначення базових особливостей особистості в процесі міжособистісних стосунків, яка здійснювалась у формі самооцінки. Визначали високий, середній та низький рівень за наступними показниками: спрямованість особистості — середній рівень виявили 87,9 % опитаних, інтелектуальні риси теж у більшості опитаних проявились на середньому рівні (68,3 %), вольові риси характеру майже в однаковій мірі проявляються на середньому рівні (43,5 %) і на низькому рівні (44 %). Емоційні риси характеру виявилися у більшості респондентів на середньому рівні (48,1 %). Ставлення до діяльності у більшості респондентів, а це 65,2 % опитаних, на низькому рівні. Ставлення до інших людей у більшості респондентів (65,7 %) на середньому рівні, такі ж результати і по шкалі ставлення до самого себе (62,4 %).

Застосування кореляційного аналізу дало змогу виділити зв'язок між діагностичними показниками застосованих методик (таблиця 1).

Таблиця 1

Статистично значущі показники кореляційного аналізу між діагностичними показниками методик

Показники	Спрямованість	Інтелектуальні риси	Вольові риси	Емоційні риси	Ставлення до діяльності	Ставлення до інших людей	Ставлення до самого себе
Емоційна обізнаність	0,19*		0,14*	0,29**			0,22**
Управління емоціями				0,28**			0,18*
Самомотивація		0,20*	0,27**	0,33***	0,14*		0,13*
Емпатія	0,17*	0,21*	0,20*	0,31***	0,17*		0,13*
Розпізнавання емоцій інших людей	0,19*	0,24**	0,21*	0,33***	0,18*	0,16*	0,27**
Інтегративний рівень	0,15*	0,23**	0,25**	0,42***	0,16*		0,24**

Примітка: дані, позначені * — значущі при $\alpha=0,05$
 ** — значущі при $\alpha=0,01$
 *** — значущі при $\alpha \geq 0,001$

Отримані дані продемонстрували значущий зв'язок між усіма показниками емоційного інтелекту та комунікативно-характерологічних особливостей особистості. Особливо виділяються емпатія у зв'язку із спрямованістю ($p=0,05$); інтелектуальними рисами ($p=0,05$); вольовими рисами ($p=0,05$); емоційними рисами ($p=0,01$); ставлення до діяльності та до самого себе ($p=0,05$). А також розпізнавання емоцій інших людей з спрямованістю, вольовими рисами, ставлення до діяльності та ставлення до інших людей ($p=0,05$); інтелектуальні риси та ставлення до самого себе ($p=0,01$); з емоційними рисами характеру ($p=0,001$). Інтегративний рівень емоційного ін-

телекту з спрямованістю особистості, зі ставленням до діяльності ($p=0,05$); інтелектуальними рисами, вольовими рисами характеру і ставленням до самого себе ($p=0,01$); емоційними рисами ($p=0,001$).

Такі результати дають змогу зробити висновки щодо важливості професійного самовизначення як одного з найважливіших проявів психічного розвитку людини, що детермінується соціально-економічними умовами, міжособистісними стосунками, віковими та іншими кризами; та все ж провідна роль у цьому процесі належить активності особистості та відповідальності за своє становлення як професіонала. А також важливості врахування соціального потенціалу та рівня емоційного інтелекту студентів — психологів, соціологів та соціальних педагогів, що в свою чергу дасть змогу підготувати в майбутньому конкурентоздатного професіонала з необхідним набором професійних якостей, вмінь та навичок.

Література

1. Адамчук В. В., Ромашов О. В., Сорокина, М. Е. Экономика и социология труда: Учеб. для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 407 с.
2. Дворецька Г. В Соціологія праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 243 с.
3. Климов Е. А. Индивидуальные стили деятельности в зависимости от психологических свойств нервной системы. — Казань: Изд-во КГУ, 1969. — 184 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Навч. посібник. — К., 2005. — 623 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Навч. посібник. — К.: Академвидав, 2003. — 431 с.
6. Палій А. А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. — Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2007. — 776 с.
7. Тарнавська Л. Д. Особливості соціалізації професійного самовизначення особистості: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За заг. ред. акад. С. Д. Максименка. — К: ГНОЗІС, 2009. — Т. XI. — Ч. 1. — С. 509–516.
8. Ходаківський С. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. Психологія управління. — К.: Академвидав, 2008. — 236 с.
9. Швальбе Б., Швальбе Х. Личность — карьера — успех. — М.: Прогресс, 1993. — 239 с.

І. М. Грицюк

Волинський національний університет імені Л. Українки

СОЦИАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИЧНОСТИ: ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМООПРЕДЕЛЕНИИ

Резюме

В статье рассмотрены теоретические аспекты изучения эмоционального интеллекта в структуре социального потенциала будущих специалистов социномических профессий. Эмпиричный материал посвящен анализу взаимосвязи показателей эмоционального интеллекта и коммуникативно-характерологических способностей студентов-психологов, социологов и социальных педагогов.

Ключевые слова: социальный потенциал, профессиональное самоопределение, эмоциональный интеллект.

I. M. Hrytsyuk, postgrad. stud.
Volyn L. Ukrainka State University

SOCIAL POTENTIAL OF PERSONALITY: EMOTIONAL INTELLECT IN PROFESSIONAL IDENTIFYING

Summary

In the article is talking about theoretical essential principles of emotional intellect exploring in structure of social potential of the future socionomical specialists. This material devotes to analysis of emotional intellect exponents, theirs connection and cooperation and also capabilities of students in psychology, sociologists and social pedagogues.

Key words: social potential, professional identifying, emotional intellect.